

NYNÄS KYRKA

Kyrkokaraktiseringsprojektet i Strängnäs stift (2002-2008)

Uppdragsgivare: Strängnäs stift

Utförare: Stockholms läns museum – Jean-Paul Darphin (2007)

Sammanfattning: Arkindus - Jean-Paul Darphin (2008)

Kulturhistorisk karakterisering och bedömning av Nynäs kyrka
Nynäshamns socken, Nynäshamn Ankaret 17, Strängnäs stift, Nynäshamns kommun,
Stockholms län, Södermanland

Arkindus
Jean-Paul Darphin
Byggnadsantikvarie FK, KKA, ICCROM

Rapport: 2008:03

Beskrivning och historik

Kyrkomiljön

Nynäshamn blev stad 1946. Den något yngre kyrkan, som invigdes 1930, är uppförd på den gamla fyrbåksplatsen, på klippan högt ovanför hamnen. Som fyren blev den ett landmärke som syns långt ut till havs.

Nynäshamns samhälle utsträcker sig norr, väster och söder om kyrkan och stadskärnan ligger strax nedanför kyrkan i väster. Nedanför klippan i öster, längs med hamnen och vattnet, löper huvudvägen till hamnen samt anslutande järnvägsspår.

Strax norr om kyrkan har på 1980-talet tillkommit ett flertal byggnader, bl.a. församlingshem och förskola.

Kyrkoanläggningen

Byggnaden är högt placerad på en klippa som dominerar hamnen och staden, synlig från vatten och land. Kyrkan saknar kyrkogård och byggnaden ligger fritt, anlagd högst upp på naturtomten som endast omringas av en sparsam vegetation bestående av träd och buskar. Tomtens naturliga karaktär med klippformationer har bevarats som uttryck för den kärva skärgårdsnaturen och är ett medvetet ursprungligt val i den arkitektoniska gestaltningen. Med undantag av den låga muren av naturstenar längs med vägens utkant saknar tomten inhägnad.

Den starkt kuperade topografin medför att byggnaden är delvis uppförd på höga stensocklar som följer tomtens nivåskillnader. Den höga stensockeln i väster och öster har medfört att källarvåningar skapats under delar av byggnaden. Utrymmet under koret inrymde bl.a. värmepanna medan utrymmet i väster, under församlingssalen, användes som kök.

Den kraftiga nivåskillnaden på norra sidan har medfört att norra vapenhuset är uppfört på en hög stensockel. Norra vapenhuset nås från tillfartsvägen genom långa trappor som bildar en 90 graders vinkel i höjd med vilplanen.

Infarten till kyrkan ligger på gatunivån i väster, därifrån leder en brant väg upp till kyrkobyggnaden. I sin nedre del följer vägen klipporna medan den i öster rundar korets sockel för att avslutas i en vändplan framför södra vapenhuset. Den asfalterade vägen avgränsas utåt, längs med branten, av en låg mur av natursten med torvfyllning på krönen.

Kyrkans långhus har en rektangulär plan som ansluter, på norra och södra sidan, till två symmetriska vapenhus uppförda i höjd med västra gaveln. Tornet är uppfört mot södra långhuset i höjd med koret.

Kyrkan

Förhållandena i Ösmo socken började förändras påtagligt kring sekelskiftet 1900, i takt med den tilltagande betydelsen av hamnen i Nynäs. Till hamnen anslöts 1901 en järnvägsförbindelse till Stockholm och redan 1911 hade det medföljande och växande villasamhället fått rang av köping. I Nynäs fanns då endast ett äldre och mindre kapell, vilket 1912 omvandlades till bibliotek. Därefter kom folkskolans gymnastiksal att användas som gudstjänstlokal. År 1926 erhöll dock församlingen nuvarande tomt på klippan, ovanför hamnen.

Projektering för en ny kyrkobyggnad påbörjades och 1928 kunde grundläggningsarbeten inledas. I december 1930 invigdes Nynäshamns kyrka, vissa detaljer var dock inte slutförda och tornet saknade sin spira. Byggnaden uppfördes av natursten i sockeln och tegel förstärkt med betongbalkar i stommen, efter ritningar av arkitekt L. I. Wahlman känd för bl.a. Engelbrektskyrkan i Stockholm. Till sin stil hämtar den inspiration från kontinentens romanska kyrkor.

Inledningsvis saknade tornet sin planerade spira men år 1936 kunde tornet krönas med nuvarande tälttak som bär en lökspira. I samband med detta kunde storklockan hängas på sin plats.

Kyrkorummet i den östra delen av byggnaden förenades med en församlingssal bakom en vikkvägg, i den västra delen. Församlingssalen var genom en trappa ansluten i källarvåningen, som inrymde köksutrymmen m.m. Källarvåningen i öster under koret var avsedd för värmeanläggningen.

År 1954 genomgick kyrkan en omfattande renovering; i synnerhet invändigt där en betydande del av inredningen förnyades. Avsikten var att ”ge rummet en värdig utformning”, fullborda kyrkan i enlighet med ursprungliga ritningar samt att åtgärda nedbrytnings- och tekniska problem. Invändigt målades kyrkorummet om, taket försågs med panel som målades röd. Inredningen förnyades; bl.a. tillkom nya ljusarmaturer, en ny predikstol, en ny bänkinredning, en ny dopfont samt ett nytt murat altare fodrat med marmorskivor medan altarringen omformades. Korgolvet lades om med kalkstensplattor och samtliga fönster försågs med antikglas i gult och grönt. Även en ny orgel om 24 stämmor installerades på den ombyggda läktaren. Församlingssalen bakom skärmväggen i väster byggdes om och utvidgades i anslutning till läktarens ombyggnad. Förändringar av församlingssal och läktare medförde även att vindfången till vapenhusen avlägsnades. I samband med ändringen av uppvärmningspanna, från olja till el, revs skorstenen som orsakade sättningar i korvalvet. I koret avlägsnades även det stora korset från korväggen och ursprungliga nummertavlor ersattes med nya. Utvändigt ändrades flera av stentrapporna som anslöt till byggnadens olika ingångar.

På 1960-talet genomfördes underhålls- och tekniska åtgärder på fasaderna., bl.a. omputsning av fasaderna medan stödmurarnas täckning med skiffer ersattes med kopparplåt. På 1980-talet omgestaltades koret som fick en ny altarprydnad och kororgel medan bänkar samt nummertavlor avlägsnades och dopfonten omplacerades.

KULTURHISTORISK KARAKTERISERING OCH BEDÖMNING

Byggnaden är högt placerad på en klippa som dominerar hamnen. På kyrkans plats låg tidigare en fyr. Kyrkan saknar kyrkogård och byggnaden ligger fritt på en naturtomt med sparsam vegetation. Tomten sluttar kraftigt mot öster och söder medan västra delen ansluter till villasamhällets gatunät. I den arkitektoniska visionen skulle kyrkan smälta samman med naturen. Nedanför kyrkan, i nordväst har tillkommit ett församlingshem.

Byggnaden uppfördes av tegel efter ritningar av arkitekt L. I. Wahlman. Till sin stil hämtar den inspiration från kontinentens romanska kyrkor. Wahlman var en av Sveriges mest uppmärksammade arkitekter och har ritat många kyrkor, bl.a. Engelbrektskyrkan på Östermalm, ett av de främsta byggnadsverken i jugendstil i Sverige; Ansgarskapellet vid Birka på Björkö; Svenska kyrkan i New York samt Sandvikens och Östersunds kyrkor. Han har även svarat för renovering av Oscarskyrkan i Stockholm och restaurering av Stora Skedvi kyrka.

Hela kyrkobyggnaden är uppförd mellan 1928 och 1936 enligt de ursprungliga ritningarna. Den har därför utvärdigt en homogen utformning och saknar utbyggnadsetapper och stilförändringar. Grunden följer bergets topografi och skall på ett naturligt sätt smälta samman med den naturliga miljön. I öster och i väster har som en följd av nivåskillnaden källarutrymmen skapats under kyrkan. Norra vapenhuset är anslutet till infartsvägen genom en lång och brant trappa medan södra vapenhuset ansluter till vägens vändplan. Kyrkan har två identiska vapenhus med gemensam axel, ett i söder och ett i norr. Även tornet är placerat mot norra fasaden, i höjd med koret; bottenvåningen inrymmer sakristian.

Kyrkans arkitektoniska utformning och placering associerar till sydeuropeiska romanska klosterkyrkor. Nynäshamns kyrka har en ovanlig uppställning med sidotorn och två symmetriska vapenhus; det norra anslutet till en brant och lång trappa. Tomtens naturliga karaktär, utan inhägnad, med klippformationer som uttryck för den kärva skärgårdsnaturen är ett medvetet ursprungligt val i den arkitektoniska gestaltningen. Byggnaden är ritad av arkitekt L. I. Wahlman på 1920-talet och är ett exempel på hans kyrkoarkitektur.

Kyrkorummet utgör en salkyrka med klerestorium, dvs. fönsterrader i sin övre del. Koret är placerat i ett absidliknande tunnvalv som har tvärställda tunnvalv med fönsteröppningar. Korets arkitektur är skapat med illusionistiska medel. Korvalvet med ljusinsläpp från sidofönster förstärker monumentaliteten i korets utformning. Långhuset har en öppen takkonstruktion med synliga takstolar som i äldre romanska byggnadsverk. Kyrkorummet har en förlängning i den församlingssal som placerats under läktaren. Församlingssalen kan skiljas från kyrkorummet genom en viddörr. Salens har förbindelse med kök och andra utrymmen som är förlagda i källarvåningen under denna. Sakristian har en ovanlig placering i tornets bottenvåning.

Kyrkorummet har trots förnyelsen av inredningen på 1950-talet behållit sin ursprungliga strama karaktär.

Att särskilt tänka på i förvaltning och användning av kyrkan och kyrkomiljön:

- Platsens ursprungliga karaktär och funktion som fyrplats som efterträds av kyrkans betydelse som riktmärke i landskapsbilden
- Den ursprungliga arkitektoniska visionen om kyrkomiljön med sin öppna naturtomt och byggnadens förenig med berget
- Byggnadens ursprungliga och välbevarade yttre karaktär, avseende form, detaljer, material och färgsättning
- Den för sin tid representativa lösningen som förenar församlingssal och kyrkorum
- Kyrkorummets ursprungliga sparsamma inredning och strama karaktär som bibehållits trots 1950-talets förnyelse av interiören

Källor och litteratur:

ATA, handlingar

Mellgård, John. 1946. Nynäshamns kyrka - Kort historik.

Nynäshamns församling välkomnar dig till kyrkan med utsikter, 1986

Quist, Axel. 1930. Ösmo, en Södertörnsförsamlings historia.

Schnell, Ivar. 1966. Nynäshamns kyrka och Nynäs gårds kapell.

Sörmländska kyrkor. 1948. Bd, 8

Fältinventering: 06-10-04

Inventerare: Jean-Paul Darphin, SSLM

Ansvar kulturhistorisk karakteristik och bedömning: Jean-Paul Darphin,

Datum för bedömning: 06-10-13

Sammanställning: Jean-Paul Darphin, Arkindus. 08-05-02

Fotograf , datum/ år: Jean-Paul Darphin, SSLM. 06-10-04

Händelselista: Nynäs kyrka

- 1928-1930 Kyrkan uppförs. Invigning 21 december 1930. Arkitekt L.I. Wahlman
- 1936 Kyrkspiran uppförs. Storklockan gjuts
- 1939 Lillklockan gjuts
- 1954 Ombyggnad invändigt; ändring fast inredning.; nya tekniska installationer; underhåll och ändringar utvändigt. Ark Bengt Romare i samråd med professor Wahlman
Ommålning invändigt, innertaket förses med panel som målas röd. Korgolvet omläggs med kalkstensplattor. Nytt murat altare, nytt altarskåp. Altarringen friställs fr. korväggen. Ny altarprydnad, silverkors och 6 ljusstakar. Ny predikstol med ljudtak. Nya nummertavlor. Ombyggnad av bänkinredningen; furu laserad i brunrå ton. Sakristian byggs om och utvidgas. Samtliga fönster förses med antikglas i gult och grönt. Ombyggnad av läktare, även ändringar i avskärmningen mot församlingssalen
El-installation. Nya armaturer, ljuskronor och lampetter.
Ny orgel om 24 stämmor installeras.
Lagning av puts utvändigt. Tornspira täcks m. kopparplåt; tuppen förgylls. Omläggning av nock och gavelpåsar med kopparplåt. Ny åskledare. Tornets yttertrappa på nordvästra sidan borttages. Ny yttertrappa till sakristian.
- 1960 Ny dopfont
- 1968 Vård/Underhåll – Exteriör. Reparation fasader; förstärkning av murverket i söder (armering), vittringsskador i puts och tegel, sprickor i södra väggen, täckningen av skiffer på stödmurar ersätts m. kopparplåt.
Tekniska installationer; insättning av ventilation på vinden
- 1977 Kororgel anskaffas
- 1985 Ändring – Interiör. Ny korprydnad. Kororgeln placeras vid södra långväggen. Borttagning av nummertavlorna. Fyra av de främre bänkarna flyttas till den bakre delen (kyrksalen). Dopfunten flyttas. Kortrappan byggs ut. Omkalkning av väggarna
- 1986 Ändring – Inredning. Krucifix tillkommer på korväggen. Nytt altarskåp
- 1990 Ändring – Inredning. Nytt altare
- 1991 Ändring – Inredning. Läktarbarriärens räcke höjs

Bildsammanställning Nynäs kyrka

Negr/ CDnr	Foto-datum	Husnr	Motivbeskrivning	Fotot taget från
B 01	06-10-04		Nynäshamns Ka, Tornet med sitt trapphus, ingången till torntreppan och sakristian	SV
B 02	06-10-04		Nynäshamns Ka, Norra sidan	N
B 03	06-10-04		Nynäshamns Ka, från staden	V
B 04	06-10-04		Ingången till församlingsdelen, fr N	N
B 05	06-10-04		Kordelen fr NO	N=
B 06	06-10-04		Porten till vapenhuset	SO
B 07	06-10-04		Kyrkan fr. NV	NV
B 08	06-10-04		Det karakteristiska tornet uppfört i höjd med koret på södra sidan	SV
B 09	06-10-04		Östra gaveln med koret samt tornets östra sida	O
B 10	06-10-04		Koret	NV
B 11	06-10-04		Långhuset med koret i öster	V
B 12	06-10-04		Nynäshamns Ka. Koret med predikstolens samt ingången till sakristian i tornet	N
B 13	06-10-04		Kyrkorummet med läktare och församlingssal i V	O
B 14			Församlingssalen med flyttbar vägg	SO
B 15			Ursprunglig belysningsarmatur	

Se bildbilaga

B 01 - Tornet och vapenhuset fr. S

B 02 -Kyrkan fr. N

B 03 – Kyrkan fr. V

B 04 – Ingången till församlingssalen, fr N

B 05 – Koret fr. N

B 06 – Vapenhuset fr. SO

B 07 – Kyrkan fr. NV

B 08 – Tornet på södra sidan

B 09 – Korgaveln och tornet fr. O

B 10 – Koret

B 11 – Kyrkorummet med koret i O

B 12 – Predikstolen och ingången till sakristian i N

B 13 – Kyrkorummet med orgelläktaren i V

B 14 – Församlingssalen i V

B 15 – Ursprunglig belysningsarmatur